

NAAR EEN GRENZE(N)LOZE CRIMINOLOGIE

R. LIPPENS*

Inleiding en probleemstelling

Deze tekst kan worden gelezen als een antwoord op een vrij eenvoudige vraag. De vraag luidt: 'Kan er, onder hedendaagse condities, of onder 'hypermoderne' condities nog een gezamenlijke grond worden gedacht waarop verschillende kritische criminologieën zich kunnen scharen?'.

Waarom is deze vraag eigenlijk zo belangrijk? Waarom is het de moeite waard om er een tekst aan te wijden? We leven in tijden waarin velen zich steeds meer gelijkaardige vragen stellen. Ook in de ervaring van alledag stellen mensen zich dergelijke vragen. Vroeger leek alles een min of meer vaste plaats te hebben. Nu is het net alsof de vroeger zo vertrouwde bakens en referentiepunten waarmee mensen een levenskoers uitstippelden geleidelijkaan afbrokkelen. De oude bakens en referentiepunten lijken steeds minder oriëntatiekracht te hebben. Welke koers men nu uitstippelt, ook in de concrete ervaring van alledag, steeds meer lijkt het erop dat het onverwachte steeds weer komt opduiken, vanuit steeds weer andere hoeken. Het vaste en vertrouwde verdwijnt vaak, soms geleidelijk, soms plots. Hier en daar worden pogingen ondernomen om weer enige orde en stabiliteit te produceren, om dus weer bakens en referentiepunten te creëren, maar vaak blijkt dat deze in een mum van tijd weer vanuit andere hoeken op losse schroeven worden gezet. Velen ervaren in het dagelijks leven dat we blijkbaar in nieuwe tijden aan het glijden zijn. In tijden waarin het vaak zelfs niet eens meer mogelijk lijkt om concrete feiten te achterhalen. Opnieuw lijkt alles wat vast leek te verdampen. Of, zoals MARX en ENGELS¹ het ooit eens omschreven in volle revolutionaire koorts, in 1848: 'All that is solid, melts into air'. Mensen vragen zich dus vaak af *of*, en zo ja, *hoe* er weer enige orde, en *hoe* er enige samenspraak mogelijk is. Of, en zo ja, hoe er kan omgegaan worden met de blijkbaar nooit ophoudende verhalen(maal)stroom die op hen afkomt.

Wat geldt voor de ervaring van alledag, geldt eigenlijk ook voor de academische wereld, en dus ook voor de wereld van criminologen, en deze van kritische criminologen. Laat het ons over kritische criminologen hebben. Tot ongeveer het midden van de jaren tachtig verzamelden bepaalde criminologen zich vrij probleemloos op een gezamenlijke grond. Deze gezamenlijke grond had zelfs een naam: 'kritische criminologie', in het enkelvoud. Over deze woorden 'kritische criminologie', in het

* R. LIPPENS is doctor in de criminologie en docent aan Keele University (U.K.). De titel van deze korte bijdrage verwijst naar R. LIPPENS, *Grenze/n/loze kriminologie. Spreken, subjectiviteit, radikale democratie en de hypermoderne evaporatie van de kritische kriminologie*, Gent, Academia Press, 1998, 579 p.

1. In het *Communistisch Manifest* natuurlijk. Citaten in onderhavige tekst komen uit de versie van het C.M. in K. MARX, *Selected writings* (ed. D. MCLELLAN), Oxford, Oxford University Press, 1977, 219-247.

enkelvoud, werd niet zo vaak gediscussieerd, en er werd weinig bij stilgestaan. Wat de gezamenlijke grond zou zijn waarop kritische criminologen zich verzamelden – namelijk ‘kritische criminologie’ dus – daar werd toen weinig over gereflecteerd, behalve dan dat vele van deze kritische criminologen zich afzetten tegen de zogenaamde ‘mainstream’ criminologie, die, volgens kritische criminologen, weigerde om bepaalde en vooral door officiële instituties gereproduceerde categorisering, omschrijvingen en verklaringen van menselijke ervaringen, te problematiseren. ‘Kritische criminologen’ waren dan geacht dat wél te doen. De gezamenlijke grond waarop ze elkaar opzochten, zo zou ik het suggereren, was vooral een anti-institutionele grond, in vele gevallen ook een anti-etatistische grond, waarop officiële of establishment-verhalen over criminaliteit en deviantie werden gecontesteerd, en waarop tegenverhalen werden ontplooid. Uiteraard had deze gezamenlijke grond veel te maken, sterker: maakte deze grond deel uit van een bredere maatschappelijk-culturele golf waarin geëngageerde stemmen opdoken, en de dominante, officiële, of institutionele representaties van maatschappelijke fenomenen trachtten te ondergraven. Nu, belangrijk om te vermelden hier is dat dit anti-institutionele mollenwerk vaak werden gelegitimeerd aan de hand van visies en aanspraken op humane authenticiteit: dit bakken, dit referentiepunt, zou dan komen bloot te liggen tijdens het kritische proces waarbij de officiële, institutionele, establishment bakens – valse bakens – zouden worden ontmanteld.

Deze gezamenlijke grond verbrokkelde vanaf het begin van de jaren tachtig, en manifesteerde zich vooral in een reeks discussies over ‘de crisis van de kritische criminologie’. Het bindende anti-institutionalistische element van de oude kritische criminologie werd versplinterd in vaak scherpe discussies tussen realisten, abolitionisten, marxisten en feministen. Men zou kunnen stellen dat deze versplintering ook weer deel uitmaakte van een bredere maatschappelijk-culturele golf, waarin, onder verscherpte politico-economische condities, een proliferatie van uitsluitende contracties heeft plaatsgevonden. Er kan bijvoorbeeld iets gelijkaardigs worden gelezen in theoretische contracties enerzijds, in ‘political correctness’ anderzijds, maar ook in de vaak brute predatieve praktijken van jonge en andere boefjes, en in steeds punitiever wordende instanties. Hoewel we dergelijke stelling graag onmiddellijk willen nuanceren, kan ze toch ook niet zomaar worden opzijgeschoven.²

Vanaf het begin van de jaren negentig daarentegen begonnen een aantal kritische criminologen opnieuw te zoeken naar een eventuele gezamenlijke grond waarop mogelijks zou kunnen worden verzameld. En hier zijn we dus beland bij het antwoord op de vraag waarom ik het zo belangrijk vind om aan de hierboven vermelde onderzoeksvraag enige aandacht te wijden. Het antwoord luidt: omdat kritische criminologen, net als mensen ook in de ervaring van alledag, zich blijkbaar de vraag naar een nieuwe gezamenlijke grond stellen, zich opnieuw afvragen of er samenspraak mogelijk is, en zo ja, onder welke voorwaarden. Recentelijk vroeg een Amerikaans criminoloog het zich heel expliciet af in een artikel onder de titel (ik

2. Vergelijk hier met Jock YOUNG's recente werk over *The Exclusive Society*, London, Sage, 1999.

vertaal even): 'Draait de kritische criminologie rond een kern, of bestaat het eigenlijk alleen maar uit splinters?'.³ Deze vraagstelling leeft dus onder criminologen, zeker onder diegenen die zich kritische criminologen noemen. Deze tekst wil dus in de eerste plaats andere kritische criminologen een ander, misschien wel nieuw antwoord suggereren op de (onderzoeks)vraag die ze zich stellen. Hiermee wil overigens niet ontkend worden dat ook verschillende kritische criminologen zich expliciet afzetten tegen elke poging om een hernieuwde gezamenlijke grond te denken of te suggereren – recent bijvoorbeeld sprak de Britse criminologe Pat CARLEN onder de titel 'Criminology Ltd'⁴ nog over het onvermijdelijke beperkte van elk criminologisch spreken.

Laat ons nog even de vraag herhalen. 'Kan er, onder hedendaagse condities, of onder 'hypermoderne' condities nog een gezamenlijke grond worden gedacht waarop verschillende kritische criminologieën zich kunnen scharen?'.

Aanleidingen

Nu is er inderdaad sinds enkele jaren sprake van pogingen, onder criminologen, om opnieuw samenspraak te bewerkstelligen. Zo is er sinds enkele jaren opnieuw aandacht voor geïntegreerde theorievorming. Onder kritische criminologen wordt er sinds het begin van de jaren negentig ook weer opnieuw gezocht naar uitwegen uit de zogenaamde crisis van de kritische criminologie. De poging uit 1990 van de Nederlander Willem DE HAAN⁵, bijvoorbeeld, is hier zeker te vermelden. DE HAAN beschouwde, in zijn korte proefschrift, de toenmalige discussie tussen idealisten en realisten als onnodig, en stelde kritische criminologen voor deze discussie te overstijgen en zich in te schrijven in wat hij noemde een 'politics of redress', die zich zou dienen te effectueren in een aan HABERMAS refererende 'practical discourse'. Op zich was DE HAAN'S stelling in zijn proefschrift origineel te noemen. Maar veel argumenten droeg DE HAAN voor zijn stelling niet aan. Waarom 'een practical discourse'-optie te verkiezen zou zijn, en waarom kritische criminologen zich precies daarheen zouden dienen te begeven om de crisis van de kritische criminologie op te lossen, én om er elkaar te vinden, daarvoor was DE HAAN vrij karig met argumenten. Welke de bronnen zouden zijn om dergelijke 'practical discourse' op gang te laten trekken, dat werkte DE HAAN helaas niet uit, tenzij via korte verwijzingen naar mogelijkheden binnen de context van westerse sociaal-democratieën, maar er zijn nu net redenen om aan te nemen dat precies deze mogelijkheden geleidelijkaan afbrokkelen.

Maar hoe dan ook, hier trachten we vanaf de stelling van DE HAAN te vertrekken, en een eigen, geargumenteed antwoord op de onderzoeksvraag te formuleren. Dit

3. M. SCHWARTZ, 'Does critical criminology have a core? Or just splinters?', *Critical Criminologist*, <http://sun.soci.niu.edu/~critcrim/CC/cc.html>.

4. In het boek van J. YOUNG en P. WALTON (eds.), *The New Criminology revisited*, London, McMillan, 1998, 64-75.

5. W. DE HAAN, *The politics of redress*, London, Unwin Hyman, 1990.

antwoord wordt door argumentaties ondersteund. Argumentaties die verwijzen naar een lezing van hedendaagse ontwikkelingen *hypermoderne* ontwikkelingen, zoals ik ze zou willen noemen.

Een antwoord op de voormelde vraag veronderstelt vooreerst een zicht op de voorwaarden waaronder een gezamenlijke grond, of samenspraak, tot de mogelijkheden kunnen behoren. Dan dient te worden nagegaan welke vormen deze voorwaarden, onder hedendaagse condities, kunnen aannemen. Dan pas kunnen conclusies worden getrokken wat kritische criminologieën betreft, en een eventuele hedendaagse kritisch-criminologische, gezamenlijke grond. Waar komt samenspraak vandaan, waar komt orde vandaan? Onder welke voorwaarden is daarvan sprake? Welke maatschappelijk-culturele ontwikkelingen kunnen worden onderkend aan de grondslag van dergelijke orde, en samenspraak, of, integendeel, aan de grondslag van wanorde, chaos, en versplintering? Zijn er redenen om aan te nemen dat hedendaagse ontwikkelingen mogelijkheden voor orde, voor samenspraak ondergraven? Zijn er anderzijds ook meer mogelijkheden gerezen voor ordeningen (voor andere ordeningen), en voor samenspraak (voor andere vormen van samenspraak)?

Ik zal mij hier beperken tot een vluchtige schets van de hedendaagse periode, die ik als een *hypermoderne* zone heb omschreven. Als een zone, kortom, die op verschillende vlakken gestrategiseerd is geraakt, waardoor enerzijds vroegere stabiele onderscheiden (bakens en referenties) geleidelijk aan de-differentiëren, en waardoor stilaan – in de woorden van Zygmunt BAUMAN⁶ – een besef van ambivalentie, en van de onuitroeibaarheid van ambivalentie aan de reflexieve oppervlakte zijn komen drijven. Of, anders geformuleerd, en ook weer in de woorden van BAUMAN, een besef dat ORDE eigenlijk niet-universaliseerbaar is; een hedendaags besef dat voor criminologen van bijzonder groot belang is. Criminologen, ook kritische criminologen, zijn immers steeds al geïnteresseerd geweest in de mogelijkheden én in de problemen van ‘orde’ en van ‘ordering’ – of, met andere woorden, van ‘regulering’. Criminologen, en ook kritische criminologen, hebben zich immers steeds al bezig gehouden met problemen én mogelijkheden van consensuele ‘ordes’ en van conflictuele ‘wan’ordes, van problematische ‘devianties’.

Hypermoderniteit en hybriditeit

Mijn lezing van hedendaagse ervaringen komt neer op de lezing van onzuiverheden, van hybriditeiten. Wellicht hoeft dergelijke lezing niet te worden voorbehouden voor *hedendaagse* ervaringen. Vanuit postkoloniale geschriften bijvoorbeeld werd al gewezen op het ambivalente, op het hybride van de koloniale ervaring, waarin ‘oorsprongen’, ‘authenticiteit’, en ‘cultuur’ – waarin ‘zuiverheid’ – onvermijdelijk

6. Vooral in Z. BAUMAN, *Modernity and ambivalence*, Ithaca, Cornell University Press, 1991. Voor een meer uitgebreid overzicht (en situering) van BAUMAN's oeuvre, zie: R. LIPPENS, 'Zygmunt Bauman, of de kritiek van het Moderne tuinieren', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* 1998, 3, 60-67.

oplossen in hybride en hybridiserende praktijken van interagerende kolonisatoren en gekoloniseerden.⁷

De hypermoderniteit evenwel kan men, volgens mij, steeds meer lezen als de verzameling bronnen, én als de verzameling producten van een geglobaliseerd rhizomisch⁸ of kluwenachtig netwerk, waarin energieën op steeds chaotischer wijze uitzaaien, klusteren, divergeren, convergeren, en vaak ook hybridiseren. Wat bedoel ik hiermee? Het hedendaagse sociale wordt nu meer en meer geproduceerd en gereproduceerd in een kluwenachtig netwerk, van globale dimensies. In dit kluwen zijn alle locaties steeds met alle andere geconnecteerd. Lees 'locaties' hier als geografische locaties, maar ook als veronderstelde subjectiviteiten, of veronderstelde gemeenschappen, identiteiten, en 'zelden'. Elk van deze locaties in het hedendaagse rhizomische, kluwenachtige netwerk kan dus worden gelezen als de bron, maar ook als het resultaat van heel diverse energieën die naar andere locaties in het netwerk ruisen, of van andere locaties uit het netwerk afkomstig zijn. Ik gebruik hier het algemene woord 'energieën'. Maar men kan hier misschien denken aan de terminologie die Arjun APPADURAI⁹ heeft voorgesteld ter beschrijving van de hedendaagse geglobaliseerde cultuur, namelijk: een cultuur als product en als resultaat van wat grenzendoorbrekend verschuift in zogenaamde *finanscapes*, *technoscapes*, *mediascapes*, *ideoscapes* en *ethnoscapes*.

Dit alles betekent dat elke locatie in het netwerk, verbonden als ze is met alle andere, na verloop van tijd wordt opgebouwd uit energieën die afkomstig zijn van heel diverse andere locaties in het netwerk, en vice versa. Dit geldt, inderdaad, voor echt geografische locaties, maar ook bijvoorbeeld voor subjectiviteiten. Het is hier dat we de befaamde uitspraak van Stuart Hall kunnen begrijpen¹⁰, namelijk dat hedendaagse globale ontwikkelingen uiteindelijk door de Maginot-linies van onze stabiel gewaande subjectiviteiten breken, en zelfs ons gevoel van coherente individualiteit losweken. De oude grenzen tussen geografische locaties, en tussen nauwkeurig afgelijnde subjectiviteiten, verbrokkelen dus geleidelijk aan onder hypermoderne, rhizomische condities. Bij het afbrokkelen van de stabiliteit van de grenzen rondom natiestaten – lange tijd centrale regulatiecentra bij uitstek – schoten dus ook de schotten door waardoor subjectiviteiten binnen stabiel aanvoelende grenzen gehouden werden. Vloeibaarheid, contextualiteit en onvoorspelbaarheid doken dus geleidelijkaan op. Maar ook reflexiviteit en flexibiliteit kunnen we lezen als belangrijke kenmerken van een tijdperk waarin de stabiliteit van grenzen stilaan oplost. Het is overigens in een dergelijke context dat DE CERTEAU¹¹ het heeft over het hedendaagse 'everyday life' als een reeks van vrij ongecoördineerde, flexibele tactie-

7. Zie hier bv. R. YOUNG, *Colonial desire. Hybridity in theory, culture and race*, London, Routledge, 1995.

8. De term is afkomstig van de Franse post-structuralistische auteurs Gilles DELEUZE en Felix GUATARI. Zie hun *Rhizome: Introduction*, Paris, Minuit, 1976.

9. A. APPADURAI, 'Disjuncture and difference in the global cultural economy', in M. FEATHERSTONE (ed.), *Global culture*, London, Sage, 1990, 295-310.

10. Zie hier vooral: S. HALL, *Het minimale zelf en andere opstellen*, Amsterdam, SUA, 1991.

11. In M. DE CERTEAU, *The practice of everyday life*, Berkeley, University of California Press, 1988.

ken, flexibele controles, en allerlei min of meer toevallige *ad hoc* maatregelen en transgressies.

Locaties in een rhizomisch netwerk hybridiseren vaak, dit wil zeggen ze worden hybride klusters van heel diverse en vaak tegenstrijdige energieën. Dit hybridiseringsproces verloopt onder hedendaagse, gestrategiseerde condities, bovendien veel onvoorspelbaarder dan in tijden van nauw afgebakende grenzen. Alles verloopt nu bovendien wat chaotischer, zou men kunnen zeggen. Kleine wijzigingen in de éne locatie kunnen onevenredig grote gevolgen ressembleren op andere locaties, op locaties die men vaak vooraf niet eens kan voorspellen. Ik heb de hypermoderniteit in een aantal artikels¹² daarom als een '*rhizo-chaotic*', dus rhizo-chaotische zone benoemd.

Na deze wellicht wat abstracte uiteenzetting moeten we weer met de voeten op de grond belanden. We hebben dus onze hedendaagse periode, de hypermoderniteit, gelezen als een zone waarin overal hybride locaties worden gevormd. Maar men kan deze zone ook lezen als een zone waarin overal pogingen worden ondernomen om zich aan dergelijke hybridiseringsprocessen te onttrekken. Denken we alleen maar aan de explosie van nationalisme, al dan niet met bijhorende vormen van 'ethnic cleansing'. Overigens zijn dergelijke pogingen om opnieuw zuiverheid te bereiken niet kenmerkend voor onze hedendaagse periode. Als we auteurs zoals ZYGMUNT BAUMAN mogen geloven, dan is dergelijke zuiverende, en vaak gerationaliseerde ordeningsdrift als het wezenlijke kenmerk van de hele moderniteit te beschouwen (met de Holocaust als logisch eindpunt).¹³ Maar nu, onder hypermoderne condities, verlopen dergelijke zuiveringspogingen niet binnen of langs de vaste bakens en referentiepunten van weleer – deze brokkelen geleidelijk af – maar eerder dus in al die hybride locaties die nu stilaan het lappendeken van de hypermoderniteit uitmaken. In al deze locaties, met andere woorden, waarin zich vaak heel diverse en contrasterende reguleringen beginnen aftekenen; reguleringswijzen die vaak ook afdriften van een wegwijzend centrum.

Onze schets van de hypermoderniteit hoeft overigens ook geenszins te impliceren dat maatschappelijke consensus, of concrete solidariteiten, op absolute wijze aan het verdwijnen zijn. Maar consensus, én solidariteit, worden wel contextueler, minder stabiel, meer *ad hoc*, wisselvallig en wispelturig, en vaak ook gecultiveerd, zoals Michel MAFFESOLI¹⁴ het zou zeggen, in *neo-tribale* contexten waarbinnen, niet

12. Vooral in: R. LIPPENS, 'Alternatives to what kind of suffering? Towards a border-crossing criminology', *Theoretical Criminology* 1998, 3, 311-343. Zie ook: R. LIPPENS, 'Hybrid Hopes Ltd. Notes on hypermodernity for rhizologists', *Humanity and Society* 1998, 4, 386-410. Een Nederlandstalige en licht ingekorte versie van laatstgenoemde tekst verschijnt in 1999 onder de titel 'Hybride hoop' in een bundel naar aanleiding van 150 jaar Communistisch Manifest (het betreft een IMAVO uitgave). Een abstractere uiteenzetting kan men bijvoorbeeld vinden in mijn 'Into hybrid marshlands. Thirdspatial notes on postcolonial theory and feminist legal theory', *International Journal for the Semiotics of Law*, 1999, 1, 1-31.

13. Z. BAUMAN, *Modernity and the Holocaust*, Cambridge, Polity Press, 1989.

14. M. MAFFESOLI, *The time of the tribes. The decline of individualism in mass society*, London, Sage, 1996.

geheel toevallig, op soms Dyonisische wijze, extreme, grensdoorbrekende, grensverleggende, of grenszoekende gedragingen worden gemanifesteerd. Denk hier, bijvoorbeeld, aan allerlei nieuwe vormen van 'edge work', zoals de Engelsen het zeggen, zoals benji-springen, survival-tochten, tot 72-uurs *megadancing* toe. Hier raken we overigens een thema dat de laatste jaren door criminologen geleidelijk wordt ontgonnen.

In een periode die, zoals HABERMAS het heeft gesteld, stilaan is uitgeput geraakt aan utopische energieën¹⁵, en aan positieve – in de zin van: vormende, construerende – maatschappelijke projecten, wervelen dus overal negatieve uitsluitingsreacties die vaak op even negatieve wijze worden gelegitimeerd in de vorm van allerlei risicobeheersingsmaatregelen. Meestal is dit trouwens de poort waarlangs criminologen voor de maatschappelijke en culturele dimensie van het recente hedendaagse tijdperk interesse zijn beginnen tonen. In een tijdperk zonder duidelijke projecten resten bovendien vaak nog slechts onmiddellijke tactieken, *self-styling* consumptiedrift, terwijl steeds meer oncontroleerbare verlangens hun uitweg zoeken in allerlei zich aanbiedende situaties. Hetzelfde geldt overigens voor de controles, die geleidelijk een meer gedecentreerd, gefragmenteerd, *ad hoc* karakter beginnen te vertonen, en die zich beginnen uit te kristalliseren in evenzovele contexten, gemeenschappen, binnen instabiele grenzen, steeds verder verwijderd van een allesoverkoepelend, doch met de natie-staat wegwijnend 'centrum'.

Hypermoderniteit als ambivalente zone

Er zijn aanwijzingen om de hedendaagse tijd, de hypermoderniteit dus, te begrijpen als de zone waarin premoderne contracties (bv. nieuwe nationalisme, maar ook andere uitsluitende fixaties) naast moderne aspiraties en ambities, maar ook naast zogenaamde 'postmoderne' tendensen, blijven circuleren. Ook deze soms erg contradictorische tendensen kunnen dus, onder hybride en hybridiserende condities, op dezelfde locatie accumuleren.

Hypermoderne locaties, zoals bijvoorbeeld hypermoderne subjectiviteiten, of veronderstelde 'gemeenschappen', kunnen dus eigenlijk steeds meer als hybride locaties gelezen worden. Misschien vinden we ook hier een reden waarom een aantal auteurs beweren dat we nu in tijden leven waarin het besef van onvermijdelijke ambivalentie aan de oppervlakte is komen drijven. Al het andere dan het veronderstelde eigene komt nu immers niet meer vanuit een duizelingwekkende reeks andere locaties opduiken, maar al dat andere bevindt zich nu in de veronderstelde eigen locatie zélf. Van zodra er nu wordt gesproken, en vooral wanneer er een 'zuiver' gewaande taal wordt gesproken, duiken contestaties vanuit een ongehoord aantal plaatsen op, niet in het minst vanuit een hele reeks hoeken en kanten van de veronderstelde eigen locatie zélf. Er is nu immers minder sprake van coherente, of homogene locaties. De vroegere min of meer stabiele grenzen waarbinnen deze

15. Zie bv.: J. HABERMAS, 'The new obscurity. The crisis of the welfare state. and the exhaustion of utopian energies', in: J. HABERMAS, *The new conservatism*, Cambridge, Polity Press, 1989, 48-70.

werden gereproduceerd zijn immers in het hedendaagse rhizomische netwerk aan het oplossen. Nu worden locaties vaak opgebouwd aan de hand van uit dit netwerk vloeiende splinters en fragmenten, met als resultaat vaak hybride, incoherente, maar ook instabiele verzamelingen. Er is nu minder sprake van coherente of homogene ruimtes. Er is nu minder sprake van coherente, of homogene subjectiviteiten. Er is nu minder sprake van coherente, of homogene gemeenschappen. Steeds wordt het duidelijker dat elke veronderstelde gemeenschap, zoals Benedict ANDERSON¹⁶ het zou stellen, als een imaginaire gemeenschap kan worden gelezen. Er is nu ook minder sprake van coherente, of homogene individuele zelden.

Ik herhaal: er worden uiteraard vaak pogingen ondernomen om zuiver en coherent te spreken, doch onder hedendaagse condities wordt het snel duidelijk dat dit alleen kan middels uitsluiting van *al het andere* dat evenwel al snel weer van buitenaf, én van binnenuit op weerbarstige wijze¹⁷ komt opzetten. Men is zich nu vaker bewust geworden van de ambivalentie van elk spreken: wat gezegd wordt kan misschien wel opgaan in specifieke contexten, maar zodra dat wordt bedacht, duikt *al het andere* weer op. Wat wordt gezegd kan misschien hier en nu wel waar klinken, maar al snel duiken stemmen op, van buitenaf, en van binnenuit, die de waarheid van het gezegde zullen ondergraven. Dit verklaart misschien waarom mensen elkaar onder hypermoderne condities nog het best kunnen ontmoeten wanneer er NIET wordt gesproken, zoals, bijvoorbeeld, in een Witte Mars, en veel minder wanneer er wél wordt gesproken, zoals bijvoorbeeld in een 'Hand in Hand' manifestatie.

Hypermoderniteit en de gezamenlijke grond voor kritische criminologieën

Welnu, wat heeft dat allemaal te maken met de onderzoeksvraag naar een eventuele gemeenschappelijke grond voor kritische criminologieën? Herinner, dat was de vraag waar zovele criminologen het antwoord op zoeken. Wel, eigenlijk kunnen we kritisch-criminologische stromingen gewoonweg beschouwen als spreken. In elk van deze stromingen wordt getracht een min of meer coherent verhaal te vertellen. Net als in elk verhaal worden er specifieke gemeenschappen in verondersteld, of erin opgeroepen. In elk van deze verhalen wordt op één of andere wijze een Kwaad gesuggereerd en gesitueerd, meestal in een veronderstelde gemeenschap, die, vaak in een vrij enge bipolaire constructie, tegenover de eigen veronderstelde gemeenschap wordt geplaatst. In elk van deze stromingen wordt dan getracht om de onderdrukkings- of verdrukkingsverhoudingen die in deze bipolaire constructie worden uitgedrukt om te keren, namelijk door het beklemtonen van het spreken van de onderdrukte, of verdrukte gemeenschap. Maar de ervaring leert ook hier dat spreken in zuivere, coherente, bijvoorbeeld bipolaire, constructies niet meer voldoet. Deze zuivere verhalen blijken, zeker in de hypermoderne jaren negentig, niet meer te voldoen. Het andere komt steeds weer vanuit alle mogelijke hoeken opduiken. Precies deze ervaring leidt er de laatste jaren steeds weer toe dat zovele criminolo-

16. B. ANDERSON, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, London, Verso, 1983.

17. Zie ook: R. LIPPENS, 'Moderne methoden. Weerbarstige werelden', *Panopticon*, 1998, 4, 311-336.

gen, en ook kritische criminologen, op zoek zijn naar nieuwe integraties, of, in mijn woorden, naar een nieuwe gezamenlijke grond.

En hier komen we dan bij mijn voorstel voor een gezamenlijke grond. De verleiding is groot om een nieuwe gezamenlijke grond op te vatten als een aaneenrijging van alles wat in de onderscheiden kritisch-criminologische stromen wordt gesteld. Maar eigenlijk worden er in zulke werkwijze enkele zaken over het hoofd gezien. Vooreerst wordt dan vaak vergeten dat, om een zekere coherentie te verkrijgen, er heel wat andere zaken, andere waarheden, andere verhalen, moeten worden buitengesloten. Het is dan precies al datgene wat wordt buitengesloten dat de voorwaarden levert opdat het gesprokene zou kunnen standhouden. Welnu, het aan elkaar rijgen van een reeks coherente verhalen, van een reeks essenties uit de onderscheiden kritisch-criminologische verhalen, kan eigenlijk alleen standhouden in een min of meer stabiel rijgsnoer als er zaken worden buitengesloten en gefixeerd in een al even stabiele kluster tegenover dewelke het eigen rijgsnoer zich zou kunnen positioneren. En precies dat is nu net wat onder hedendaagse condities steeds moeilijker wordt: niet alleen de oude centrale bakens en referentiepunten verbrokkelen geleidelijkaan, maar ook de mogelijkheid om centra, bijvoorbeeld om centrale objecten van kritiek, op te bouwen en/of te stabiliseren.

De gezamenlijke grond die ik voorstel kan daarom het best worden omschreven als een niet-essentiële grond, en als een niet-essentialiserende grond. Wat bedoel ik daarmee? Misschien kan ik dit het best uitleggen met wat beeldspraak. We zouden ons de verschillende kritisch-criminologische stromingen kunnen voorstellen als min of meer gesloten, coherente, zogezegd zuivere verhalen, die worden gekoesterd in onderscheiden bunkers. In bunkers waarin telkens weer specifieke gemeenschappen, specifieke onderdrukingsverhoudingen, en specifieke preoccupaties, thema's, begrippen, enzovoort worden gekoesterd. Ik stel voor om de gezamenlijke grond niet zozeer binnen elk van de bunkers te gaan zoeken, maar precies in het veld ertussen. Op dat veld beseft men dat men elkaar slechts kan ontmoeten als men bereid is in het eigen verhaal wat deuren open te zetten, of anders gesteld, als men bereid is zichzelf wat te ontmantelen, zichzelf wat te verliezen. Op die grond beseft men dat de eigen gekoesterde verhalen het meeste kans hebben om door al die anderen te worden overgenomen, als men, paradoxalerwijze, bereid is om dit eigen verhaal wat kapot te trekken, om door de scheuren wat hybride materiaal door te laten, om met ambivalentie rekening te houden, om wat incoherentie te produceren, zodat de anderen (zodat de Ander) makkelijker aansluiting kunnen vinden. Ik heb dergelijk besef een radicaal democratisch besef genoemd. De gezamenlijke grond die ik hier dus voorstel kan dus worden beschouwd als een radicaal democratische grond; als een grond dus, waarop men beseft dat het scheuren van de eigen imaginaire gemeenschappen, van de eigen preoccupaties, van de eigen gekoesterde thema's en begrippen, paradoxalerwijze, wel eens de meeste kansen op vervulling ervan zou kunnen leveren. Deze gezamenlijke grond is dus geen essentiële grond; het is geen harde rots. Hij is een *proces*; hij wordt permanent gemaakt en hermaakt van zodra men beseft dat de eigen pogingen om specifieke onderdrukingsrelaties om te buigen het meeste kans op succes hebben, wanneer men afstapt van zuiver spreken, en van gebunkerde verhalen.

In dergelijke opvatting van radicale democratie wordt aangenomen dat, wanneer inderdaad utopische en/of constructieve energieën stilaan uitgeput raken, het de moeite loont om 'sociale rechtvaardigheid' (de preoccupatie van zovele kritische criminologen) ook eens op een *Andere* wijze op te vatten, anders dan als een aan veronderstelde essenties gefixeerd rijgsnoer. Namelijk als het onophoudelijk streven om discours los te weken, te deconstrueren zeg maar, vooral *déze* discours die zich in heldere zuiverheid positioneren als *superieure* discours, of als discours die 'dé waarheid' in pacht hebben, of zich als universele, onontwijkbare discours opwerpen, daarbij al de rest, al het *Andere* uit *hun* – aldus onvermijdelijk en paradoxalerwijze beperkte – universum gooiend. Vaak zijn het immers vooral dergelijke discours die specifieke verdrukkingsverhoudingen reproduceren; sterker: die zich slechts middels uitsluitingen kunnen standhouden. Op deze radicaal democratische grond worden dan bijvoorbeeld – even teruggrijpend naar het begin van deze tekst – anti-institutionalistische discours gedeconstrueerd van zodra ze zich op absoluut ijs begeven, en zich geen rekenschap geven van het contextuele karakter waarin problemen en hun oplossingen worden verwoord. Maar ook extreem institutionalistische discours zullen op deze gezamenlijke grond ter deconstructie vallen op het ogenblik dat ze geen oog hebben voor al die contexten waarin het institutionalistische discours verdrukkingsverhoudingen reproduceert. Op deze gezamenlijke grond tenslotte, zal men trachten discours los te weken voor zover ze bijvoorbeeld slechts worden gesproken aan de hand van de in een reductionistische polarisatie gebunkerde betekenaars 'institutie' en 'anti-institutie'.

Het weze hier duidelijk gesteld dat dergelijke radicale democratie nooit *af* is, niet *is*, maar *wordt*, en steeds weer *wordt*. Het werk om verdrukte stemmen, discours, en contexten op te roepen, is dus nooit af. Dit oproepen van andere stemmen is, voor wie hier nog het tegendeel zou denken, niet gemakkelijk. Wie de *Andere* is, wat het *Andere* is, waarnaar moet worden gezocht, en wiens stem aan de oppervlakte gebracht dient te worden middels de ontmanteling van zich als superieur aandienende discours, is een contextuele aangelegenheid. Meestal, doch niet altijd, gaat het om de minst harde roepers, of om diegenen wiens stem gewoonweg niet gehoord wordt in het geruis van de zich superieur wanende sprekers, van wat ik elders *righteous radicals*¹⁸ heb genoemd.

Dit punt heb ik elders¹⁹ uitgewerkt; ik verwijs naar de desbetreffende teksten. Laat me u nog slechts wijzen op de een specifieke karakteristiek van deze radicaal

18. Zie: R. LIPPENS, 'Criminology and righteous radicalism's contra/c/p/tions. Supplementing Russell's failure of postmodern criminology', *Humanity and Society* 1999, 2, 164-187.

19. Zie: R. LIPPENS, 'Hypermoderne progressieve sociale politiek. Beschouwingen naar aanleiding van een Sienjaal', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* 1996, 4, 41-52; R. LIPPENS, 'Rechtvaardigheid? Radicaal-democratisch surfen op hypermoderne ambivalentie', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* 1997, 3, 71-81; R. LIPPENS, 'Hypermoderne ambivalenties en sociale rechtvaardigheid. Radicaal-democratische surfoefeningen', in G. VAN DEN HEUVEL en R. VAN SWAANINGEN (red.), Congresboek '*Criminaliteit en Sociale Rechtvaardigheid*', Ars Aequi Libri, 1998, 127-141; R. LIPPENS, 'Democratisch anti-kapitalisme, paradox, en post-marxistische radicale democratie', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1998, 1, 127-134.

democratische grond: op die grond, in dat radicaal democratisch proces dus, verdampen, evaporeren, inderdaad afzonderlijke kritisch-criminologische stromen.

Uitleiding

Sommigen zijn nu wellicht geneigd om te denken dat dit voorstel 1) een extreem relativisme zou verhullen, en 2) zo extreem zelfs dat het extreem autoritaire verhalen moet toelaten. Dit voorstel, zo lezen sommigen het misschien, zou dan van Paul FEYERABENDS 'anything goes' type²⁰ zijn. Laat mij hierop het volgende zeggen. Zelf distantieer ik mij expliciet van 'anything goes'-types. In de eerste plaats om gewoon logische redenen: 'anything goes' kan dus niet onder 'anything goes'-condities. Maar vooral om een meer inhoudelijke reden: radicale democratie – zoals ik het begrip – is er nu net op gericht om gebunkerde verhalen, verhalen die het hebben over één of andere veronderstelde zuiverheid, los te weken, te deconstrueren zeg maar. Dit is niet te rijmen met autoritaire verhalen. Op de radicaal democratische grond die ik voorstel worden precies autoritaire verhalen losgeweekt, evenals alle verhalen die een taal spreken waarin de gekoesterde kennis als superieure kennis wordt doorgedrukt, of verhalen waarin ethische hiërarchieën worden gefixeerd. Op de radicaal democratische grond die ik voorstel gaat het er nu net om om al deze autoriteit, om al deze superioriteit, om al deze gefixeerde hiërarchie niet zomaar *a priori* aan te nemen, maar integendeel te problematiseren, en tegen een contextueel licht te houden. Dit is geen extreem relativisme. Trouwens: extreem relativisme ('alles is om het even') is geen relativisme. Dat kan evengoed als een absolutisme worden gelezen.

Maar misschien zijn er mensen die in mijn invulling van radicale democratie niet zozeer een ongewenst relativisme lezen, doch eerder een verholen absolutisme. Het is mogelijk dat men in deze opvatting van radicale democratie de uitspraak leest van iemand die, vanuit hoge, ijle sferen, vanuit een soort van God's-eye view, een nieuwsoortige metafysica aan het ontwerpen is.

Misschien... Er wordt in deze tekst in elk geval gesproken. Er wordt, zoals men overigens vaak verwacht, na argumentatie zelfs richting aangegeven: de richting wijst naar een radicale democratie als permanente, reflexieve praktijk van de- en reconstructies. De richting wijst naar een radicale democratie die gevoeligheid voor ambivalenties, en voor het contextuele, aan de dag legt. De richting wijst naar uitwegen *buiten* absolutismen. Misschien maakt de auteur van dergelijke tekst zich, net zoals ontelbare anderen, dan ook schuldig aan een *God's-eye view absolutisme*, maar dan hebben we het hier dan toch over een absolutisme dat uit een besef van contextualiteiten is geweven, en dat zich ver tracht te houden van gefixeerde en fixerende – lees: verdrukkende – grenzen. En misschien is dat alles wat men kan

20. P. FEYERABEND, *Against method*, London, New Left Books, 1975. Er zijn echter criminologen die wél voor FEYERABEND's 'anything goes' weg opteren. Een mooi voorbeeld is: B. DICRISTINA, *Method in criminology. A philosophical primer*, New York, Harrow and Heston, 1995.

verhopen. Meer dan slechts een 'sprankel hoop voor/na de kritische criminologie'²¹ kan noch wil een grenze(n)loze criminologie, als radicaal democratisch proces, niet leveren.

Laat me eindigen met een citaat van Ernst BLOCH, gelover in een betere wereld, gelover in een beste wereld, en toch ... ook de auteur van een monumentaal werk dat de volgende toon draagt (ik vertaal even een passage): 'de onvoltooide wereld kàn naar zijn voltooiing worden gebracht; het proces dat erin sluimert kàn naar resultaat worden gebracht; het ongewetene van de wereld kàn ontsluit worden. Maar NIET via hypostasen en NIET via gefixeerde definities van essenties; deze blokkeren alleen maar de weg'.²²

21. Zoals Mireille HILDEBRANDT het in een reactie treffend wist uit te drukken, in 'Een sprankel hoop voor/na de kritische criminologie', *Tijdschrift voor Criminologie* 1999, 2, 225-232.

22. Uit E. BLOCH, *The principle of hope*, Cambridge Mass., MIT Press, 1986, 1373. Dit boek werd oorspronkelijk in de jaren veertig geschreven.